
NEKOLIKO NAPOMENA O JEZIČKOJ POLITICI KOD NAS

Jezička politika, pogotovo neko ambicioznije jezičko planiranje na našem jezičkom prostoru, mora računati sa nekoliko specifičnih smetnji i teškoća. Jednonacionalni i jednodržavni jezici mnogo lakše rešavaju probleme normiranja i standardizacije. U njima, čak, i ne mora postojati formalno verifikovana jezička norma, jer se sama praksa najuticajnijih jezičkih ustanova - akademija, univerziteta i drugih - pretvara u faktičku normu, dok kod nas nije moguće takvo spontano normiranje, nego je potrebna organizovana i konstituisana, društveno priznata normativistika. I pojedini višenacionalni i višedržavni jezici u svetu nemaju teškoće koje mi imamo, jer imaju jednu polaznu osnovu: polaze od jednog stabilizovanog standarda i jedne književnojezičke tradicije, tako da sama izražajna inercija i prirodni tradicionalizam, svojstven književnim jezicima, spontano deluju u pravcu održavanja, postojanosti i visokog stepena jedinstva književnojezičkog izraza. Kod nas, naprotiv, takve jedinstvene književnojezičke osnove nije ni bilo, jer je naš srpskohrvatski književni jezik nastao ne stapanjem i potpunim ujedinjavanjem nego u nekim bitnim pojavama samo objedinjavanjem raznih izražajnih tradicija.

Obe te okolnosti povećavaju složenost, ali i značaj jedne poželjne jezičke politike, osmišljene i usaglašene, i povećavaju potrebu za nekim racionalnim jezičkim planiranjem. Na putu tome stoje mnoge smetnje i prepreke, od kojih ću pomenuti dve vrlo bitne. Jedna je pomanjkanje svesti o potrebi čuvanja izgrađenog književnog jezika, njegove postojanosti i poretka u njemu, o odgovornosti prema javnoj reči. Neverovatne razmere dobile su raznolike proizvoljnosti, nedomišljeno eksperimentisanje s jezičkom materijom, samovoljno reformatorstvo i prekrajanje uvreženih i ukorenjenih oblika. Najgrublji primer toga je kad nam je saveznim zakonom zabranjeno da težinu merimo kilogramima, kada nam je pod pretnjom novčanih kazni naređeno da merimo masu a ne težinu boksera, pri čemu bi ostali da vise u vazduhu izrazi *teška i laka kategorija*. Priloge stalnom remećenju izraza i rastakanju jezičkog tkiva daju nam mnoge delatnosti, odnosno pojedini poslenici u njima skloni izražajnom novatorstvu. I matematičari, na primer, s terminom *površ* umesto *površina*, i hemičari s likom *kalium* umesto *kalijum* ili *kalij*, i geografi tražeći *Dar el Beida* umesto *Kazablanka*, i klasičari sa svojim *filosofija*, *Kikeron* itd., i zakonodavci (pominjemo često onaj famozni primer *inokosni poslovni organ* - ali toga ima mnogo), i pojedini prevodioci i novinari koji improvizuju sopstvena pravila prilagođenog pisanja tuđih imena, i mnogi drugi.

Loše posledice su dvojake: prva, inovacija obično nema moći da postane opšteprihvaćeno pravilo, te samo donosi višestrukosti i povećava šarenilo, i to u doba kad potrebe savremene civilizacije traže što određenije i stabilnije oblike, koji će se uklapati u postojeće alfabetareske i ugrađivati u memorije računara. I druga loša posledica - jezički izraz postaje sve više otuđen, izveštačen, gubi prirodnost i sklad.

Druga prepreka usaglašenoj jezičkoj politici i racionalnom jezičkom planiranju proističe iz međunacionalnih odnosa i problema. Umesto nekadašnjih neracionalnih želja

i težnji ka unifikaciji na nivou našeg jezika u celini, kojih su se u stvari davno oslobodili svi ozbiljni lingvisti, poslednjih godina - možemo reći i decenija - aktuelnije su i aktivnije težnje ka republičkim unifikacijama na nacionalnim osnovama, što je nesaglasno sa nacionalnom nehomogenošću republika i sa nesumnjivim pravom manjinskih narodnih ogranaka da ostanu u punoj jezičkoj zajednici sa svojim sunarodnicima izvan republike, jednako kao što jugoslovenski Italijani ili Mađari ostaju u jezičkoj zajednici sa svojim sunarodnicima izvan Jugoslavije. To je prvi, temeljni i minimalni zahtev koji moramo postaviti jezičkoj politici.

Sredine koje su se opredelile za prednost nacionalnoj obradi, normiranju i negovanju svog jezika morale bi to raditi samo paralelno sa stvarnim omogućavanjem svojim inorodnim sugrađanima slobode izbora, slobode upotrebe jezičkih sredstava iz našeg opšteg standarda i kad nisu u nacionalnom standardu njihovih većinskih republičkih sugrađana. A pravo upotrebe je neodvojivo od odgovarajućeg uključivanja u obrazovne programe i školskog i opšteg tipa, a u stvari je neodvojivo i od stvaranja demokratske atmosfere u kojoj će svako biti ne samo zaštićen od toga da u njegovom tekstu nečija tuđa ruka ne sprovodi nekakvu svoju jezičku politiku, nego oslobođen i zaziranja da će - ako se slobodno služi standardnim jezičkim sredstvima svoga jezika - nekoga izazvati i nekome smetati. Jezikoslovni profesionalci, ako i ne mogu kreirati jezičku politiku - jer su tu kao i u svakoj politici moćnije druge strane - mogu dosta doprinostiti stvaranju takve tolerantne atmosfere. A taj nam je preduslov potreban ne samo zato da ne bismo i sa jezičke strane dolivali ulje na ovo što imamo u Jugoslaviji, nego i zato da bismo se efikasnije mogli racionalno i profesionalno uhvatiti u koštac sa zadacima koje jeziku i jezikoslovlju postavlja tehnološka revolucija, čiji plodovi dopiru do nas uglavnom u engleskome jezičkom ruhu.

Pre ambicioznih poslova, kakav je ovaj pomenuti, ili kakav je jezička obrada pojedinih bitnijih grana stručne terminologije (pre svega deskriptivna, popisna obrada), treba da otklonimo neka zaostajanja u koja smo zapali zbog dugogodišnje društvene blokade normativističkog rada na planu jezika u celini, kao što je ažuriranje pravopisa, koliko god je realno moguće koordinirano i usaglašeno. Potreba za nekim poslovima nameće se za naš jezik u celini, a u nekim vidovima jezičke kulture neravnomerno, zavisno od karaktera izraza i zainteresovanosti pojedinih naših sredina. Tako je pisanje imena iz tuđih jezika sa latiničnim pismima u tipičnoj hrvatskoj jezičkoj kulturi praktično rešeno pisanjem izvornih likova, ali u sredinama gde se primenjuje prilagodeno pisanje zavlдалo je haotično šarenilo koje je nedostojno jednog evropskog standardnog jezika, te je uspostavljanje nužnog reda u tome hitan zadatak i nas profesionalnih radnika i društva u celini, naravno kad pripremimo potrebne profesionalne obrade, što se nadam da ćemo uskoro učiniti.

Takođe je nejednaka zainteresovanost za održavanje ćirilice. Sredine koje ne žele da je prebace u kulturnu istoriju ili da je svedu na drugostepeno, povremeno ili recidivno pismo mogu je održati u punoj funkciji samo aktivnom jezičkom politikom i planiranjem, preduzimanjem niza praktičnih koraka.

Obuzdavanje haotičnog razaranja jezičkog nasleđa, pre svega obuzdavanje zbrzanog i nedomišljenog jezičkog reformatorstva, o kojem sam u početku govorio, zajednička nam je potreba, i to ne samo na srpskohrvatskom jezičkom prostoru. Ono dobrim delom proističe iz nedovoljne jezičke obrazovanosti onih koji uobličuju javnu reč, jer bi deo stvarne jezičke obrazovanosti morala biti svest koliko jezik teško podnosi prekrajanja nečega što je ukorenjeno i uobičajeno i koliko je štetno i nepotrebno narušavanje izražajnog kontinuiteta.

Postojao je, na primer, u istočnoj varijanti stabilni termin *ravnostran trougao*, ali

je neko od matematičara nekakvim pseudolingvističkim umovanjem zaključio da strane trougla nisu *ravne* nego *jednake*, i trouglovi su u beogradskim udžbenicima postali *jednakostranični*. Prevideo je, verovatno, autor toga koliko je bolja i ekonomičnija trosložna nego šestosložna reč, zatim da reči ne moraju imati samo jedno značenje, pa *ravno* u složenicama znači i *jednako*, što dokazuju *ravnoteža*, *ravnopravan*, *ravnodnevnic*, *ravnomeran*; a pre svega prevideo je koliko je nepoželjna stvar narušavati kontinuitet jezičkog izraza, veštački gušiti i podrivati jezičko nasleđe. Na žalost, i pojedini jezički normativisti ili uticajni profesionalci, kakvi su lektori i prevodioci, suviše lako popuštaju takvim pritiscima, a i sami se povode za stalnim inovatorskim težnjama. Vidimo, na primer, u poslednje vreme u titlovima filmova iz zagrebačkog televizijskog studija redovno napisano *kvragu*. Pitanje je, naime, da li je to zaista nova reč, uzvik, ili, pak, još uvek figurativni i frazeološki život imenice *vrag*. U Kušarevom "Narodnom blagu" nalazimo da glagol *vražekati* znači govoriti *hajde kvragu*, a u podudarnom značenju javljaju se i glagoli *vragati* i *vragetati*. Ne dokazuju li ti glagoli da je u jezičkoj svesti i dalje u ovom izrazu imenica *vrag*; a ovo vredi i za izraze *u vraga*, *po vragu*, *za vraga* - ko njih govori, svakako mu se može reći da *vraga* ili *vrageta*. Kako bi autor te inovacije napisao analogno *k bijesu*, *k belaju*, *k davolu*, da li sa početnim *g*? Da li je možda od nekog značaja i to da se takvim spojenim pisanjem uvodi jedna strukturalna novina u naš konsonantizam, jer u našem jeziku nema reči koje počinju sa *kvr-* (mislim na suglasničko *r*, a savim je drugo *kvrcati* i sl.)? I generalno, da li je sebi uopšte postavljao takva pitanja pre nego što je upotrebio svoju veliku moć predočavajući tu novinu iz dana u dan milionskom televizijskom gledalištu?

Ovim primerom hoću da pokažem kako je pravi zadatak za jezičke inovatore iznalaziti prikladna rešenja za mnoge nove pojmove koje treba uvesti u jezik, a jezičku baštinu treba u što većoj meri ostaviti na miru. I hoću i na to da ukažem da se i u problemima koji nam izgledaju jednostavnim čak i profesionalnim jezičkim radnicima događa da prevede pojedine bitne jezičke okolnosti kad se odlučuju za neku inovaciju. A pogotovo se to mora dogoditi onima kojima jezik nije profesija i koji nemaju normativističko iskustva.

Beograd

Mitar Pešikan

Some Comments on the Principles of Language Policy in the Domain of the serbocroatian Language

The author points to some particularities of the Serbocroatian linguistic situation, which influence the possibilities and needs of language planning and language policy. While in mononational languages restricted to the territory of one country the linguistic norm may successfully be maintained spontaneously - by taking example by the practice of leading national institutions (universities, academy, etc.), the Serbocroatian language culture needs an organized normativism and mechanisms of social verification. This is due to the multinational character of the Serbocroatian language and its use in more republics. Because of the lack of such organization in the last decades its normative elaboration has been neglected, in some domains (particularly in the domain of orthography) it has been even left to arbitrariness. It is an urgent task of our normativistics and our language policy to make up for this negligence.